

Válka jako princip? K Patočkovu konceptu *polemos*¹

Martin Ritter

Filosofický ústav AV ČR, v. v. i., Praha
ritter@flu.cas.cz

Abstract:

War as a Principle? On Patočka's Concept of *Polemos*

In the concluding part of *Heretical Essays in the Philosophy of History*, Jan Patočka thematizes the 20th century and claims that this entire period is a century of war. This paper identifies the main arguments supporting this thesis and examines Patočka's reflections on how this essential character of the 20th century can be overcome. The article primarily focuses on revealing the ontological-anthropological framework that underlies Patočka's argumentation, including the idea that *polemos* is the law of the world. More concrete analyses then demonstrate the problematic elements of Patočka's concept.

Keywords: history, soul, shaking, Jan Patočka, war

DOI: <https://doi.org/10.46854/fc.2024.2r.283>

„Ledaže by nějaká přívalová vlna smetla celý ten zaborděný svět,
který nedokáže vzpružit nic než honba za ziskem
a jehož poslední spásou je válka, trvajícím od roku 1914 nepřetržitě až
dodnes.“²

„Je to zvláštní, ale otázka od nynížska zní,
zda lidé dokážou znovu nalézt smysl pro dějiny, o něž přišli.“³

-
- 1 Tato práce vznikla za podpory projektu „Za hranice bezpečnosti: role konfliktu v posilování odolnosti“, reg. č.: CZ.02.01.01/00/22_008/0004595, financovaného z Evropského fondu pro regionální rozvoj a řešeného na půdě partnera projektu, Filosofického ústavu AV ČR, v. v. i., v Praze.
  - 2 Malaquais, J., *Válečný deník*. Přel. T. Havel. Staré Město pod Landštejnem, Dauphin 2021, s. 34.
  - 3 “Oddly, the question henceforth is whether humans can rediscover a sense of the history that has been taken away from them.” Latour, B., *Facing Gaia. Eight Lectures on the New Climate Regime*. Cambridge, Polity Press 2017, s. 109.

Díky *Kacířským esejům o filosofii dějin*, zejména díky závěrečnému eseji „Války 20. století a 20. století jako válka“, je Jan Patočka řazen mezi autory, v jejichž myšlení hraje válka významnou roli. A ačkoli ve světě neustále probíhá nespočet válečných konfliktů, v poslední době nabyla válka na naléhavosti i pro nás. Vrátila se totiž do Evropy, nebo se jí alespoň přiblížila – podle toho, co přesně míníme Evropou. Podstata Evropy je ostatně další téma, jež bylo pro Patočku důležité a jemuž se věnoval mnohem častěji než válce; v *Kacířských esejích* je řeší čtvrtý esej „Evropa a evropské dědictví do konce 19. století“. Ideji Evropy se tu ovšem budu věnovat jen okrajově, v kontextu Patočkova důrazu na lidskou dějinnost objevenou v antickém Řecku, jehož je – či spíše byla – Evropa dědičkou.

Po úvodním shrnutí Patočkova výkladu první světové války, válečné zkušenosti jakožto zkušenosti otřesení a možné solidarity otřesených se soustředím na to, na jakém základě Patočka nazývá 20. století stoletím války. V jeho pojetí je moderní doba ovládána principem Síly, a právě ten si vynucuje válčení. Moderní lidé žijící v područí Síly nejsou schopni skutečně dějinné, a tím i pravdivé existence. Ve druhé polovině textu podrobím Patočkovu pojetí kritické analýze, a to jak z hlediska jeho schopnosti osvětlit 20. století, tak z perspektivy otázky, zda načrtává přesvědčivou představu o tom, jak překonat jeho upadlost.⁴

Síla, válka a otřesení

Podle Patočky mají obvyklé výklady první světové války společné to, že k válce přistupují „z hlediska míru, dne a života“ (s. 118),⁵ a tato perspektiva vylučuje něco podstatného: „temnou noční“ dimenzi života. Patočka neříká jasně, v čem spočívá tato dimenze, bezesporu ji však spojuje se smrtí, kterou stejně jako válku nelze chápat jen jako „nepříjemnou, ač nutnou“ pauzu (s. 118). Analogicky k roli smrti v koncepci existence (či „pobytu“) Martina Heideggera, kde je „nepředstížnou možností“ dávající životu smysl,⁶ je i válka „něco vykládajícího, co samo ze sebe má moc smyslodárnou“ (s. 118).

Příčinu či spíše princip první světové války Patočka vidí v „přesvědčení, že neexistuje nic jako věčný, objektivní smysl světa a věcí a že je záležitostí

4 Z nedostatku místa zde nemohu explicitně zohlednit bohatou literaturu věnovanou cíleně či okrajově Patočkovu pojetí války. Patrně nejsoustavněji se tomuto tématu věnovala M. Bernardová. Viz Bernard, M., *Patočka et l'unité polémique du monde*. Leuven – Paris, Peeters 2016.

5 Všechny stránkové odkazy v závorkách v textu se vztahují k publikaci: Patočka, J., *Kacířské eseje o filosofii dějin*. In: *týž, Péče o duši II (Sebrané spisy Jana Patočky. Sv. 3)*. Eds. I. Chvatík – P. Kouba. Praha, OIKOYMENH 1999.

6 Heidegger, M., *Bytí a čas*. Přel. I. Chvatík, P. Kouba, M. Petříček Jr. a J. Němec. Praha, OIKOYMENH 1996, s. 289–296.

síly a moci takový smysl realizovat v tom okruhu, který je lidskému dosahu přístupný“ (s. 118). Nemá-li svět smysl, resp. není-li tento smysl dán, musíme jej vytvořit, a to silou. Z této perspektivy pak lze tvrdit, že oproti státním útvarům snažícím se zachovat status quo bylo státem nejvíce odpovídajícím „skutečnosti nového vědeckotechnického věku“ pobismarckovské Německo, které již před válkou přeměňovalo Evropu „v energetický komplex“ (s. 120). Důraz na energii je vedle popření objektivního smyslu světa druhým podstatným rysem ideového základu první světové války, ale i celého 20. století *jakožto* války. „Proč se energetická proměna světa musí dít válečně? Protože válka, akutní opozice, je nejintenzivnější prostředek rychlého uvolnění akumulovaných sil. Rozkol je velký prostředek, kterého jako by – mytologicky řečeno – Síla používala k svému přechodu z potence v aktualitu.“ (s. 121) Tato Síla ponouká k válce i po roce 1918, a je tedy při díle i v (po)revolučním Rusku: „že válka trvá, je patrné z toho, že v zemi revoluce pracuje na plné obrátky totéž vyřazení všech konvencí, táž bezohlednost k životu“ (s. 124).

Podle Patočky ženou „síly dne“ miliony lidí do války kvůli dosažení v podstatě mírových, denních, „organizačních“ cílů. Lidské bytosti však nejsou nebo alespoň nemusejí být jen nástroji Síly: vzpírá se tomu jejich zkušenost, v případě války pak zkušenost *fronty*. „Motivy dne, které vyvolaly vůli k válce, se spalují ve výhni fronty, je-li její zkušenost dost hluboká, aby nepodlehla opět silám dne.“ (s. 126) Pro Patočku je zkušenost fronty zkušeností „absolutní“, v níž na její účastníky činí „výpad *naprostá svoboda*, svoboda od *všech* zájmů míru, života, dne“ (s. 125). Tato oproštěnost od všech denních, abychom neřekli světských, zájmů, znamená, že tu jde o oběť, která není prostředkem čehokoli dalšího: „má význam *pouze sama v sobě*“ (s. 126). „Vrchol je právě zde, v tomto vydání se“ (s. 126). Zkušenost frontové oběti tak překonává vládu dne: noc se zde stává „absolutní překážkou na cestě dne k špatné nekonečnosti zítřků“ (s. 126). Patočka extrapoluje Heideggerovu koncepci smrti jako nejvlastnější možnosti existence, která jediné zakládá autentickou individualitu lidského pobytu, v představu noci, která nás přepadá jako „*nepředstížitelná* možnost“, díky níž „jsou odsunuty *domněle* nadindividuální možnosti dne a jako *pravá* nadindividuálnost se hlásí tato oběť“ (s. 126).

Frontová zkušenost je „velká zkušenost, jediná, která je s to vyvést lidstvo z války do skutečného míru“, zjevně však „nerozvinula své spásné potenciality“ (s. 127). I nadále nás Síla „fascinuje a obelstívá“ (s. 127), a to i za zdánlivě mírové situace, která zůstává studenou či spíše „doutnající“ válkou. I v době, kdy píše *Kacířské eseje*, probíhá dle jejich autora válka. Patočka přitom nesituuje válečnou frontu primárně mezi Západ a Východ: bojová linie vede mezi „terorizujícími a přelstivajícími motivy dne“ a protestem, „který se platí krví, která neteče, nýbrž hnije ve vězeních, v ústraních, ve zničených životních plánech a možnostech“ (s. 129). Ani v tomto případě se svoboda neusku-

tečnuje až poté, co protestující porazí vládu dne, nýbrž má své místo právě v tomto boji: „ti, kdo jsou vystaveni tlaku Síly, jsou svobodní“ (s. 129). V tomto kontextu Patočka formuluje slavnou tezi o solidaritě otřesených. Frontová zkušenost je zkušeností individuální, jelikož ji však sdílí mnozí jednotlivci (někdy i na opačných stranách bojové linie), může je spojit vzájemná *solidarita*. Otřesení jsou otřeseni ve víře v den, život a mír, a jelikož jsou schopni pochopit, „oč běží v životě a smrti a následkem toho v dějinách“ (s. 129), dokáží také „říci ‚ne‘ k těm mobilizačním opatřením, která eternizují válečný stav“ (s. 130).

Patočka tedy vidí příčinu války ve sféře lidského přesvědčení, tato rovina má ovšem hlubší, ontologický základ: Celá skutečnost se člověku 20. století jeví jako energie, jak to Patočka formuluje v návaznosti na Heideggerovu koncepci podstaty či bytnosti techniky.⁷ Posun od ideového k ontologickému zdůvodnění války je velmi důležitý: Patočkovi totiž umožňuje identifikovat jako hlavního aktéra války nikoli toho či onoho jednotlivce, resp. ten či onen stát, nýbrž právě ontologickou „entitu“, kterou nazývá Silou. Samozřejmě platí, že bez lidí by válka nebyla možná: nejen bez válčících vojáků, ale také bez politických činitelů, kteří mobilizují druhé. Tito lidští aktéři však nejsou primárními původci či prvními příčinami války: jsou spíše (jen) jejími vykonavateli, jež svou fascinující mocí obelstila Síla a učinila je, jak to Patočka vyjadřuje, „svými blázny“ (s. 127). V souladu s tím platí, že chceme-li zabránit dalšímu válčení, nevystačíme si s tím, že zneškodníme toho či onoho člověka nebo ten či onen stát. Musíme zneškodnit něco jiného: své ontologické porozumění, způsob, jímž (často nevědomě) vnímáme svět. Na první pohled to může vypadat jako snadný úkol. Právě nesnadnost tohoto úkolu však Patočka zdůrazňuje tím, že hovoří o principu Síly: Nejde jen o to, abychom změnili (světo)názor, resp. takováto změna je daleko obtížnější, než se může zdát. I proto je na místě religiózní slovník: Patočka výslovně hovoří o konverzi (s. 127). Překonání Síly přitom není záležitostí jednorázové změny určitého názoru, nýbrž spíše věcí boje či, obezřetněji řečeno, trvalého odporu proti „přitažlivosti“ Síly. Bez zkušenosti otřesu je takováto aktivita nepředstavitelná.

Nedějinné století

Válka odpovídá „skutečnosti nového vědeckotechnického věku“ (s. 119), protože je nejintenzivnějším prostředkem „energetické proměny“ (s. 121). Proto je marné usilovat o její překonání prosazováním míru: je to marné, dokud

7 Srov. Heidegger, M., *Věda, technika a zamyšlení*. Přel. J. Michálek – J. Kružíková – I. Chvatík. Praha, OIKOYMENH 2004.

nedojde k proměně „energetického“ ontologického rámce. Patočka přitom netvrdí, že otřesení, kteří procházejí konverzí, dokáží takovouto proměnu uskutečnit. Nepochybně k ní napomáhají tím, že dokáží „řici ‚ne‘ k těm mobilizačním opatřením, která eternizují válečný stav“ (s. 130). Vlastním „místem“ překonání válečného ontologického rámce, tj. světa 20. století jakožto války, je však sama jejich *zkušenost*, zkušenost otřesení, jež je zkušeností nikoli světskou, nikoli zkušeností světa, nýbrž zkušeností „něčeho“ nesignifikativního. V *Kacířských esejích* to Patočka označuje „pojmem“ *noxi*, snad i v implicitní narážce na vazbu mezi světem a světlem.⁸

Otřesení zakoušející noc jsou zároveň těmi, kteří chápou, „oč běží v životě a smrti a následkem toho v dějinách“ (s. 129). Jinak řečeno, právě a jedině otřesení jsou schopni skutečně *historické* existence. Dotýkáme se zde tématu, jež je v esejích o filosofii dějin samozřejmě klíčové, zde se mu však mohou věnovat jen velmi stručně.⁹ Patočka rozlišuje mezi historickým a nehistorickým způsobem existence, přičemž v návaznosti na Hannah Arendtovou (a Aristotela) tvrdí, že „dějiny jsou tam, kde se život stává svobodným a celým, kde buduje uvědoměle prostor pro rovněž takový svobodný, pouhou akceptací se nevyčerpávající život a kde v důsledku otřesení ‚malého‘ životního smyslu... se odhodlává k novým pokusům osmyslit se sám ve světle toho, jak se mu ukazuje bytí světa, do něhož je postaven“ (s. 51). Tímto abstraktním popisem Patočka vystihuje svět řecké *polis* a tvrdí, že právě v ní vznikají „světové dějiny vůbec. Západní duch a světové dějiny jsou spjaty ve svém vzniku“ (s. 52).

Patočka zastává radikálně eurocentrický, resp. západocentrický pohled: dějiny se dějí právě a jedině ve výše definovaném prostoru „řecky“ chápané politiky (a filosofie). V přetvořené podobě, ovlivněné židovsko-křesťanskou tradicí, existuje tento prostor i v Evropě, jak to Patočka ukazuje ve čtvrtém kacířském esejí. Můžeme proto hovořit o kontinuální (západní) linii světových dějin, a to primárně díky pojítce, které jsem dosud nezmínil: je jím motiv péče o duši, který je od dějin neodlučný. „Starost o duši znamená: pravda není jednou provždy dána ani není záležitost pouhého nazírání a přijetí ve vědomí, nýbrž celoživotní zkoumavá, sebekontrolující, sebesjednocující myšlenkově-životní praxe.“ (s. 87) Péče o duši je úsilím o život v pravdě, k té však nelze jednou provždy dospět. Můžeme o ni usilovat, ba snad v ní i „žít“ jedině v neustálé aktivitě, kterou Patočka zpravidla líčí jako vzmach, tedy jako překonávání úpadku, k němuž každodenní život jaksi přirozeně směřu-

8 Srov. Patočka, J., Svět a předmětnost. In: týž, *Fenomenologické spisy III (Sebrané spisy Jana Patočky. Sv. 8)*. Eds. I. Chvatík – J. Frei – J. Puc. Praha, OIKOYMENH 2014, s. 55 n.

9 Podrobněji viz Ritter, M., *Into the World. The Movement of Patočka's Phenomenology*. Cham, Springer 2018, s. 145–170.

je (i zde je Patočka inspirován Heideggerem, konkrétně jeho koncepcí „upadání“ existence). V naší souvislosti je podstatné, že pro Patočku „dějiny znamenají na prvním místě toto vnitřní dění“, v němž se objevuje a uskutečňuje „opravdové, jedinečné já“ (s. 104), tedy lidská duše. Dějiny jsou nemyslitelné bez péče o duši: právě v okamžiku, kdy si člověk uvědomuje požadavek pečovat o sebe, tedy zodpovědně uskutečňovat své vlastní či „pravé“ já, vzniká to, čemu říkáme dějiny.

Patočkovu kritérium toho, co je historický děj, považují přinejmenším ze dvou důvodů za sporné. Za prvé: je problematické spojovat světové dějiny s děním v jedné, tedy západní části světa, či přesněji řečeno, předkládat pojetí ustavené v jednom partikulárním kulturním okruhu jako univerzální, celosvětové. Za druhé: z perspektivy Patočkovy koncepce nejsou historické mnohé děje se značným dopadem na vývoj světa. Toto téma by zasluhovalo daleko podrobnější rozbor, než mohu nabídnout v tomto textu. Hlavní problém však lze stručně formulovat tak, že Patočka koncipuje dějiny výlučně z perspektivy lidských aktérů, kteří jednají specifickým způsobem. Tato koncepce nepřipouští možnost, že by dějiny vytvářelo jiné než lidské jednání: Nebere dostatečně v úvahu, že dějiny jsou formovány také nelidskými entitami (např. technologiemi), bez nichž by nedošlo např. k průmyslové revoluci, ba i entitami zcela mimo dosah lidské sféry, např. zemským ekosystémem. A Patočkovu vymezení vskutku historického jednání značně zužuje i sféru lidského jednání: V návaznosti na koncepci Hannah Arendtové považuje za dějinnou aktivitu jediné činnost osvobozenou, resp. osvobozující se od zájmů a starostí spjatých s každodenním životem. Do světových dějin tak nepatří např. to, co tematizují hospodářské dějiny či historická sociologie.

Otázka dějin je z Patočkovy perspektivy primárně otázkou, „zda dějinný člověk se chce ještě přiznávat k dějinám“ (s. 116), což v podstatě znamená, zda je ochoten přijmout zodpovědnost za péči o duši. V předchozí části jsme viděli, jak je péče o duši obtížná v „energetickém“ ontologickém rámci. V pá-tém eseji to Patočka vyjadřuje tak, že „průmyslová civilizace“ nemá „v konceptu svých možností... vztah člověka k sobě, a tím rovněž ke světu vcelku a jeho bytostnému tajemství“ (s. 115). Patočkovu pojetí lidské dějinnosti a dějin jsem zde shrnoval právě proto, abychom lépe pochopili radikalitu jeho hodnocení 20. století. Podle Patočky „člověk přestal být vztahem k Bytí a stal se silou“ (s. 114), a válka je pak „v tomto století dokonanou revolucí každodennosti“ (s. 112). Klade-li Patočka otázku, zda se soudobý člověk ještě chce „přiznávat k dějinám“, pak tím poukazuje na to, že 20. století je stoletím upadajícím do nedějinnosti. Řečeno ve zkratce, každodennost je nedějinná: primárně proto, že „dějiny nejsou *nic jiného* než otrěsená jistota daného smyslu“ (s. 115; zvýraznil M.R.). Jelikož je 20. století ve vleku „zájmů míru, života, dne“

(s. 125), a tím v područí každodennosti, není obdobím, v němž by skutečně probíhaly dějiny.

Ontologicko-antropologický rámec

Nyní se již můžeme soustředit na přesvědčivost Patočkova výkladu 20. století.

I když vezmeme za svůj výše vylíčený ontologický rámec, přechod od ontologického výkladu skutečnosti jako energetického komplexu k tvrzení, že tento rámec nutně vyvolává válku, není vůbec samozřejmý. Jistě lze (s oporou v Ernstu Jüngerovi) tvrdit, že válka je ideální prostředek totálního „nasazení“, a tím i uvolnění nahromaděné energie (s. 112). Z pojetí skutečnosti jako síly však neplyne, že energie je příliš mnoho, neřkuli že je nezbytné ji vybit válečnou cestou. Z téhož důvodu je sporné i tvrzení, že v mírových obdobích 20. století je neustále při díle válka: Organizování denních potřeb, které Patočka kritizuje především na straně východního bloku, můžeme chápat jako „energetické“, to však neznamená, že je válečné, a nic na tom nemění ani poukaz na to, že „organizátor pětiletok je zároveň autorem inscenovaných procesů nového honu na čarodějnice“ (s. 112). Pojem války je zde příliš široký, a tudíž vágní: v právě zmíněném kontextu Patočka ztotožňuje válku s „univerzální[m] „všecko je dovoleno“ a „divokou svobodou“ (s. 112). Ve válce se samozřejmě dějí věci, které nejsou dovoleny, to však neopravňuje tezi, že způsob transformace společnosti, jak probíhal ve východním bloku, je válečný.

Patočkova ontologická koncepce je působivá svou globálností, ta je však zároveň její slabinou. Personifikace Síly vyvolává metafyzickou představu, že sama Síla je původcem války. A tato spekulace fakticky odvádí od toho, abychom hledali nejen konkrétní aktéry, ale i jiné obecné principy, jimiž by bylo možné vysvětlit historické dění 20. století. Teze, že 20. století je stoletím války, se přitom nepochybně může opřít o mnohé dobové fenomény: jak o fakt dvou světových válek, tak o pozdější válku „studenou“. Výklad těchto jevů, jenž si za východisko bere ideovou rovinu, a tu zakládá v hlubší, resp. spekulativnější rovině ontologické, by však mohl získat na přesvědčivosti jediné tehdy, pokud by byl doplněn výkladem postupujícím takřikajíc opačným směrem: od ideové roviny k rovině materiálních, zejména ekonomických a mocenských zájmů.

Neuspokojivost Patočkova ontologického výkladu skutečnosti, integrálně spojeného s výše načrtnutou antropologií, lze ilustrovat například již citovaným tvrzením, že „válka je v tomto století dokonanou revolucí každodennosti“ (s. 112). Patočka pokračuje: „Spolu s tím kráčí ruku v ruce univerzální uvolnění a happening, orgiasmus v nových formách. Nejen počátek válek a revolucí, nýbrž rozklad starých forem *étosu*, prosazování ‚práva na tělo‘

a na „vlastní život“, universální rozšíření happeningu atd. dokládají tuto souvislost. Válka jako universální „všecko je dovoleno“, divoká svoboda, zachvácuje státy, stává se totální.“ (s. 112) Patočka zde vrší na jednu hromadu velmi odlišné fenomény: „universální uvolnění“ má být vlastní nejen válkám, ale i revolucím, a rovněž uměleckým a politickým aktivitám, jako je prosazování „práva na tělo“. Sblížením odlišných jevů aplikací obecného schématu Patočka charakterizuje procesy společenské transformace – procesy, jež v některých společnostech probíhají dodnes – jako děje jednostranně rozkladné a vlastně neoprávněné, protože nejsou schopné překročit upadlý ontologický rámec. Není proto divu, že dává do uvozovek slovo „osvobozovací“, zmiňuje-li osvobozovací války 19. století (s. 112).

Problematická je i Patočkova kritika „boje za mír“: „Tato válka proti válce zdánlivě využívá nové zkušenosti, zdánlivě si počíná eschatologicky, ve skutečnosti eschatologii ohýbá zpět do roviny „světské“, do roviny dne, a využívá pro den to, co patřilo noci a věčnosti.“ (s. 123) Patočka zde odkazuje k frontové zkušenosti: boj za mír sice vychází z této zkušenosti, avšak ta je zkušeností nesvětskou, a proto není v principu možné na jejím základě, tedy jen *zdánlivě* na jejím základě, požadovat mír, tj. den. Tato představa vyvolává dvě zásadní otázky. Za prvé, lze vůbec eschatologickou zkušenost hranice dne „využít“ k intervenci ve světském, denním prostoru? Jelikož sám Patočka s touto možností pracuje (otřesení říkájí „ne“ mobilizačním opatřením), musíme tuto otázku upřesnit: Na jakém základě odlišíme oprávněné, „nezdánlivé“ formy odporu proti válce od forem povrchních, zdánlivých? Za druhé: Jelikož lze rozlišit různé války (vznikající z různých důvodů), existují také různé boje za mír; v některých případech může být smysluplné brojit proti válce, v jiných nikoli. Nebo je tomu tak, že *žádný* boj za mír nedává smysl?

Je válka dobrá?

Patočkův návrh „řešení“ soudobé situace lze označit za konzervativní: Nevolá po tom, abychom hledali radikálně nové cesty, nýbrž po tom, abychom se vrátili k tradici, která sahá až do antického Řecka. Je to dáno i tím, že soudobé poměry nevykládá jako podstatně nové: upadání do nehistoričnosti je „věčné“ a ani vláda Síly není, zdá se, natolik specifická, aby jí musela odpovídat jedinečná forma lidského jednání. Přesněji řečeno, Patočka neukazuje, v čem by lidská reakce na ni měla být unikátní. Odkazuje sice ke konkrétní historické zkušenosti frontové linie 1. světové války, pokud bychom však namítli, že tato zkušenost byla již v 70. letech 20. století, kdy psal *Kacířské eseje*, zastaralá, Patočka by po mém soudu opáčil, že ani tato zkušenost vlastně není důležitá ve své historicky unikátní podobě. Je podstatná jako jedno ztělesnění (potenciálně) univerzální zkušenosti, kterou by měli zakusit všichni lidé:

zkušenosti otřesení daného smyslu. Obecně řečeno, Patočka „rozpouští“ singularitu frontové zkušenosti do obecnosti své koncepce dějinného jednání.

Patočka podpírá tuto koncepci Hérakleitovými myšlenkami, čímž do svého výkladu vnáší napětí: Vyzdvihuje totiž pojem *polemos*, jenž vedle střetu či sváru znamená i válku. V *Kacířských esejích* jsou tak při díle dva radikálně odlišné, svým způsobem protikladné pojmy války: Na jedné straně stojí negativně chápaná válka, k níž vede vláda Síly, na straně druhé stojí pozitivně chápaná válka jako princip světa. Tato válka ovšem není „expanzí života“, nýbrž znamená „převahu Noci, onu vůli k svobodě rizika v té *aristeia*, tom ukázání se dobrým na hranici lidských možností, kterou volí ti nejlepší, když se rozhodují pro trvající proslulost v paměti smrtelníků“ (s. 130). Toto pozitivní pojetí války se „zhmotňuje“ ve výše popsané „řecké“ koncepci skutečně historického společenského dění: „duch polis je duch jednoty ve sporu, v boji“ (s. 52). Autentičtí političtí aktéři, tzn. vskutku dějinně jednající lidé, jsou lidé chápající, že jednání „není v podstatě nic než boj, obrana proti druhým a útok tam, kde poskytují příležitost“ (s. 52). Takto jednající lidé jsou zároveň „ti, kteří chápou, že *polemos* není nic jednostranného, že nerozděluje, nýbrž spojuje“ (s. 131): „*Polemos* je to společné. *Polemos* spojuje soupeřící strany, nejenže stojí nad nimi, nýbrž v něm *jsou* zajedno. V něm se vytváří jedna, jednotná moc a vůle, z něho jediného rostou všechny zákony a ústavy, ať jakkoli rozdílné.“ (s. 53)

Poukazem k smyslodárné moci „světového zákona, kterým je *polemos*“ (s. 54), Patočka zdůrazňuje, že lidský život se nemůže pohybovat pouze ve sféře každodenního obstarávání lidských potřeb, „nemá-li propadnout ohrožením zvenčí i zevnitř“ (s. 54). Chceme-li zabránit pokračování 20. století jako negativně chápané války, tj. války vznikající nadvládou denních potřeb, musíme porozumět životu „i z hlediska boje, *noci*, z hlediska *polemos*“ (s. 54). Jinak řečeno, chceme-li skoncovat s válečným stavem, musíme přijmout válku jako ontologický princip. Na tento paradox se musíme podívat zblízka, protože vyvolává řadu otázek.

Za prvé se lze ptát: jsou všechny války 20. století projevem negativně chápané Síly? Pokud tuto otázku formulují přesněji (a obecněji): Jak poznáme, že určitá válka odpovídá, nebo naopak neodpovídá válce jakožto „světovému zákonu“? Na první pohled se může zdát, že Patočka chápe *polemos*, tento „světový zákon“, jako kosmologický princip. Válka tu ovšem není myšlena nezávisle na člověku: Patočka neodděluje ontologické tázání od antropologického, od otázky po člověku, který je se „světovým zákonem“ propojen. Vzhledem k této propojenosti *polemos* neznámá *jakýkoli* svár, nýbrž svár realizovaný specificky, lidmi, a přinejmenším v tomto smyslu „lidský“. Patočka tudíž nezbožšťuje válku takříkajíc o sobě: válka je tu vždy již myšlena z lidské perspektivy, a ještě přesněji: z perspektivy (specificky interpretova-

ného) řeckého filosoficko-politického myšlení jakožto kořene západní a posléze evropské tradice. Konkrétní důsledek těchto teoretických souvislostí je ten, že Patočka chápe válku primárně, ne-li výlučně duchovním způsobem: jako boj za duchovní „hodnoty“, emfaticky řečeno, za lidskou duši. V souladu s tím je náplní Patočkova válečného „programu“ duchovní odpor proti ontologickému energetickému rámcu.

I když však nahlédneme tyto souvislosti, z nichž vyplývá, že *polemos*, jak jej Patočka chápe, se zásadně liší od toho, co si obvykle představujeme pod pojmem války, můžeme se stále ptát, nakolik je zdůraznění sváru oprávněné. Patočkovo vyzdvižení noci, boje a smrti proti dni, míru a životu je jistě pochopitelné: Lze plným právem poukázat na to, že poklidné pokračování života se často, ba obvykle děje za cenu nespravedlnosti. Chceme-li této nespravedlnosti čelit, musíme se vzdát svých každodenních jistot a v polemickém vzruchu riskovat. Oprávněný poukaz na tendenci lidského života k úpadku však ještě neopravňuje tezi, že svět má ontologický protějšek v noci coby „temnot[ě], z níž šlehá blesk bytí“ a jež je „pozadím veškerenstva“ (s. 45), neřkuli tvrzení, že boj je zákonem světa (s. 54). Jak jsme přitom viděli, sám Patočka spojuje tuto ontologickou tezi s antropologickými úvahami: tvrdí například, že jednání „není v podstatě nic než boj, obrana proti druhým a útok tam, kde poskytují příležitost“ (s. 52). To však není nesporné: jednání, a to ani *politické*, nemusíme redukovat na alternativu buď obrana, nebo výpad. V návaznosti na Arendtovou Patočka zastává radikálně agonistické pojetí politiky, integrálně propojené s agonistickým pojetím skutečnosti. Proč bychom však měli skutečnost a politiku myslet primárně, neřkuli jedině z perspektivy boje?

Nechá tím říci, že politická sféra není *také* oblastí boje. Lidská dějinná společnost se však nezakládá *pouze* na boji: předpokládá také vzájemné porozumění a sdílení světa. Soulad je *stejně podstatný* jako nesoulad. Aby bylo jasno: netvrdím, že agonistické pojetí politiky je třeba opustit ve prospěch „komunikativní“ představy, že političtí aktéři se racionálně – a v míru – shodnou. Jde tu o hlubší rovinu. Píše-li Patočka, že životu je třeba porozumět „i z hlediska boje, *noci*, z hlediska *polemos*“ (s. 54), musíme položit důraz právě na ono „i“: dějinnou lidskou společnost, a rovněž život sám, je třeba myslet jak z hlediska noci, *tak* z hlediska dne. Metafyzicky řečeno, lidský život nemá svůj zdroj v principu noci, nýbrž „žíví“ se právě tak i z toho, co zakoušíme – přijmeme-li Patočkovu metaforiku – za dne.

Závěr: smést celý ten zabordelený svět

Patočkovu uvažování o válce má omezený záběr. Zaměřuje se pouze na války 20. století, které vykládá jako projevy principu Síly. Souvislost tohoto principu s empiricky analyzovatelnými jevy, ať už ekonomickými, sociologickými či geopolitickými, přitom zůstává nejasná a nevyjasněná. Patočkův výklad 20. století jako války má proto velmi spekulativní charakter. Nejasná zůstává i souvislost mezi pozitivně chápaným svárem jakožto univerzálním principem světa a konkrétními válkami, jak je známe z dějin. A Patočkovy úvahy neumožňují jasně říci, do jaké míry militantní, a hlavně v jakém smyslu a jakými způsoby militantní, má být jednání dějinně pečující o lidskou duši a politický svět.

I kdybychom tedy přijali Patočkův důraz na svár, zůstává nejasné, jak vypadá autenticky *polemické* lidské jednání. Patočka podle všeho preferuje uměřenou formu „boje“, pokud však pravda sama vyvstává ve sváru, proč by samo svárlivé jednání nemohlo mít syrově silovou, amorální podobu? V tomto krátkém textu jsem nemohl vzít v potaz jiné Patočkovy úvahy, jež jednostranný důraz na *polemos*, jak je přítomen v *Kacířských esejích*, problematizují¹⁰ a jimiž by bylo možné teoreticky podepřít Patočkovu umírněnost. Otázkou nicméně zůstává, zda uměřeně polemické jednání může být v současném světě vskutku účinné. Pokud se nespokojíme s podezřele pohodlnou představou, že místem pravdy je sám duchovní vzmach, měli bychom zcela vážně a zároveň zcela střízlivě klást otázku, zda nejsou na místě – tváří v tvář dnešním „silám“ a z lásky k pozemskému světu – násilnější akce. Patočkovy úvahy k této otázce vyбіzejí, aniž by na ni nabídly přesvědčivou odpověď.

10 Srov. k tomu Ritter, M., *Into the World. The Movement of Patočka's Phenomenology*, c.d., s. 154–155; s. 171–183.